

УДК 371.134+001.4+821.161.2

Ганна Волошина,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії початкової освіти УДПУ;
Петро Волошин,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства
та вокально-хорових дисциплін УДПУ;
Людмила Роєнко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фахових методик
та інноваційних технологій
у початковій школі УДПУ

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті порушується проблема термінологічної підготовки майбутнього учителя початкової школи, оскільки термінологія – найголовніший компонент, який визначає нормативність мови спеціальності. Увага приділена також прийомам формування предметної компетенції. З метою систематизації найважливіших понять сучасної методики навчання української мови визначені основні з них, які допоможуть учителям зрозуміти їх сутність. Розкрито змістовий аспект термінів, що допомагають усвідомити необхідність обґрунтування підпорядкування понять, визначити основні і другорядні. Увага приділена також прийомам формування предметної компетенції.

Ключові слова: предметна компетентність, методична підготовка, термінознавство, змістовий аспект понять, учитель початкової школи.

В статье поднимается проблема терминологической подготовки будущего учителя начальной школы, поскольку терминология – главный компонент, который определяет нормативность языка специальности. Внимание уделено также приемам формирования предметной компетенции. С целью систематизации наиболее важных понятий современной методики обучения украинскому языку определены основные из них, которые помогут учителям понять их сущность. Раскрыто содержательный аспект терминов, которые помогают понять необходимость обосновать взаимосвязи понятий, определить основные и второстепенные. Внимание уделено также приемам формирования предметной компетентности.

Ключевые слова: предметная компетенция, методическая подготовка, терминоведение, содержательный аспект понятий, учитель начальной школы.

In article the problem of terminological preparation of future teachers of primary school are raised because the terminology is the most important component that determines the normatively of language specialty. Attention is also paid the methods of formation the subject competence. It has been defined the main concepts that will help teachers understand their essence with the aim of systematizing the most important concepts of modern methods of teaching Ukrainian language. It has been revealed substantial aspect of terms which help you understand the need to justify the subordination of concepts to define major and minor. The attention is also paid to the methods of formation of subject competence.

Key words: *subject competence, methodical preparation, terminology, meaningful aspect of the concepts, primary school teacher.*

Постановка проблеми. Формування мовно-професійної компетенції майбутнього фахівця можливе лише за умови належної лінгвістичної та методичної підготовки. Опанування у ВНЗ мовою спеціальності – це засвоєння передовсім термінології – найголовнішого, постійного і визначального компонента наукового стилю мови. Для сучасного термінознавства актуальним є не лише заглиблення в теоретичні питання термінології, аналіз стійких галузевих терміносистем, які вже склалися, а також специфіка процесів і явищ конкретної галузі знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі термінологічної підготовки майбутніх учителів приділяли увагу Е. Г. Азімов, А. М. Алексюк, Б. М. Бім-Бад, С. У. Гончаренко, І. П. Гудзик, М. Р. Львов, О. Я. Савченко, Т. С. Яворська та ін. На жаль, у педагогічних науках в цілому, а в методиках викладання окремих предметів зокрема і сьогодні гостро відчувається відсутність єдиних загальноприйнятих підходів як у доборі найважливіших понять, так і у їх визначенні.

Мета даної статті полягає в тому, щоб виокремити найважливіші поняття сучасної методики навчання української мови, наскільки це можливо систематизувати їх, визначити ці поняття і розкрити їх змістовий аспект.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологічна підготовка майбутніх учителів сприяє формуванню наукових знань з методики навчання української мови, відіграє інтегруючу роль у розвитку методики рідної мови, сприяє єдності у розумінні методичних термінів та їх правильного вживання.

М. Р. Львов [4] для того, щоб привести у систему термінологічно-понятійний апарат, у свій час запропонував декілька класифікацій: за джерелом виникнення (поняття і терміни, що прийшли в методику з базових наук – дидактики, теорії виховання, педагогічної психології тощо); за ступенем конкретності чи абстрактності поняття (терміни, що допомагають зрозуміти необхідність обґрунтування підпорядкування понять, визначити

основні і другорядні, і значить, глибше зрозуміти їх змістовий аспект); власне методичні поняття і терміни, які розподіляються на п'ять груп. Ми адаптували ці поняття до вивчення української мови і розподілили їх на чотири групи.

1. Методичні поняття і терміни, що є результатом поділу найбільш загальних дидактико-методичних понять: навчання української мови (дидактико-методичне поняття) – навчання письму, навчання граматики, навчання орфоепії (власне методичні поняття).

2. Назви методів і методичних прийомів, властивих лише для вивчення української мови. Ці терміни не є результатом поділу більш загальних дидактико-методичних понять, не мають з ними прямих зв'язків, не мають аналогів у словниках з дидактики. До них ми віднесли різні види диктантів, орфографічні правила, творчий переказ, коментоване письмо, граматичний розбір, орфограма, мовленнєвий слух тощо.

3. Назви засобів навчання, конкретних предметів, друкованих видань, які використовуються у процесі навчання української мови: орфографічні та інші словники, комп'ютер, мультимедійні засоби тощо.

4. Назви помилок: орфографічні, морфологічні, орфоепічні; діалектизми, жаргонізми.

Увагу майбутнім учителям необхідно звертати на методико-лінгвістичні терміни. Це насамперед назви об'єктів вивчення, тобто розділів української мови і назви лінгвістичних, психолінгвістичних та інших понять і явищ, що не входять до програми вивчення в школі, але необхідні учителю для вирішення певних методичних задач. Лінгвістичний зміст понять, які використовуються в методиці, не нівелюються, а спрощуються для того, щоб реалізувати принцип доступності певній віковій категорії.

Але особливої уваги потребують терміни, які позначають методи і методичні прийоми. В даній статті ми розглядаємо лише ці поняття.

Активні методи навчання (АМО) – методи, які створюють умови для вияву активності суб'єктів спільної діяльності «учіння-навчання». Поєднують ознаки методів педагогічного впливу та компонентів змісту освіти, оскільки через них можна сформувати навички діяльності, які не передаються вербальним шляхом. Проектувати навчальну ситуацію, у якій виявляється діяльнісний зміст освіти, можна лише через АМО [1].

Аналітичні вправи з мови – вправи, при виконанні яких переважає аналітична діяльність учнів: спостереження за мовою, види мовного аналізу – граматичний розбір у різних варіантах, орфографічне коментування тощо. Елемент аналізу має місце і в тих вправах, в яких переважає синтез: переказ, твір, диктанти. Аналітична діяльність учнів може переважати також при знайомстві з новим матеріалом, у процесі самостійної пізнавальної діяльності. У методиці використовуються також аналітико-синтетичні вправи, їх комплекси; в окремих випадках говорять про аналітичні, синтетичні та аналітико-синтетичні методи навчання [4].

Вибірковий диктант – вид слухового або зорового диктанту, при якому учень згідно з завданням учителя записує лише окремі частини продиктованого тексту (слова, словосполучення, групи слів, частини речень або навіть окремі речення). Вибіркові диктанти забезпечують активізацію навчальної діяльності дітей, сприяють глибокому усвідомленню й засвоєнню матеріалу, що вивчається, причому на їх проведення не витрачається багато часу.

Існують різні види вибіркового диктанту. Навчальні вибіркові диктанти бувають попереджувальними (слуховими і зоро-слуховими) або пояснювальними (слуховими і слухо-зоровими), можуть поєднуватись з роботою творчого характеру. Вибірковий запис тексту потребує певних навичок, тренувань. Тому запроваджувати його необхідно поступово, даючи спочатку простіші завдання і ускладнюючи їх з кожною наступною вправою, дотримуючись при цьому певної системи і послідовності [5].

Вибірковий переказ – усний чи письмовий виклад прочитаної чи прослуханої частини тексту, яка відповідає конкретному запитанню, певній мікротемі. Вибірковий переказ буває кількох видів: за запитанням чи завданням, переказ окремого епізоду, переказ за ілюстрацією [5].

Граматико-орфографічні вправи – вирішення орфографічних завдань на граматичній основі; до Г.-о. в. можуть бути віднесені багато видів списування із граматичними завданнями; граматичний розбір і пояснення орфограм; багато видів диктантів, наприклад, пояснювальний і попереджувальний; коментоване письмо, оскільки коментування торкається і граматичних основ орфограми [4].

Граматичні вправи поділяються на аналітичні і синтетичні. Перші: розпізнавання граматичних засобів і форм у різних текстах, пояснення їх значень і цільових перевірок доцільності вживання; усний і письмовий граматичний розбір окремих слів (за складом і за частинами мови), словоформ, словосполучень і речень – розбір частковий (тематичний) і повний; аналіз тексту – складного синтаксичного цілого; аналіз речень і текстів учнівських творів з метою їх вдосконалення. Другі: утворення граматичних форм слів – відмінювання іменників, прикметників, займенників, числівників, відмінювання дієслів; вживання морфологічних форм у власних реченнях і текстах; побудова словосполучень різних типів і речень простих і складних, їх перебудова в різних варіантах; виправлення виявлених граматичних помилок у текстах учнівських творів. Особливості системи Г. в.: виявлення і засвоєння граматичних засобів і форм на основі зразкових текстів – теоретичне узагальнення – самостійне конструювання форм – використання вивчених зразків у власному мовленні (у творі) – удосконалення власного мовлення на основі граматичних знань і умінь. Г. в. поєднуються зі стилістичними, словотвірними, фонетичними, орфографічними, лексичними вправами [4].

Диктант – вид граматико-орфографічних аналітико-синтетичних

вправ для закріплення і перевірки знань, тренування навичок учнів під час вивчення мови. Залежно від обсягу запису продиктованого тексту диктанти поділяються на текстуальні (дослівні), вибірккові, словникові, вільні, творчі; за способом проведення навчальні диктанти поділяються на попереджувальні й пояснювальні, які можуть бути зоровими, слуховими, зоро-слуховими або слухо-зоровими [5].

Звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти полягає у використанні різноманітних прийомів звукового аналізу й синтезу слів з метою підготовки учнів до самостійного читання складів і слів, а також запису їх за допомогою друкованих чи рукописних літер. У вітчизняній школі цей метод вперше введений К. Д. Ушинським (за його термінологією, метод письма-читання, або історичний) і удосконалений М. Ф. Бунаковим, Д. І. Тихомировим, В. П. Вахтеровим, В. А. Фльоровим. Основні риси методу: за основу навчання береться звук; звуки виділяються з мовного потоку, зі слів шляхом їх аналізу; вся робота спирається на живу мову, на розвиток мовлення учнів; синтез іде слідом за аналізом: складання слів, речень; одиницею читання є склад (так зване позиційне читання); читання з перших кроків – усвідомлене, тому читають тексти близькі і зрозумілі дітям; навчання спрямоване на розвиток мислення: аналітико-синтетичні вправи, бесіди, спостереження, робота з картинками, з наочним матеріалом тощо; навчання письма не відокремлюється від читання, йде або попереду читання (в системі К. Д. Ушинського), або після нього (у сучасних букварях) [5].

Зоровий диктант – вид орфографічних вправ, які розвивають орфографічну пильність, зорову пам'ять і увагу. Записаний на дошці текст (слова, речення) прочитується учнями, аналізується, потім закривається, а школярі пишуть його по пам'яті, потім проводиться перевірка [4].

Імітативні методи розвитку мовлення (методи наслідування) ґрунтуються на тому, що мова передається з покоління в покоління і засвоюється дитиною через наслідування. Запам'ятовування лексики, речень, побудова речень за зразками, перекази текстів тощо, прийоми характерні для І м. І. м. може ефективно використовуватися в поєднанні з іншими методами: комунікативним, граматичним. І. м. спирається на природне наслідування дитиною мови дорослих, що спостерігається в основному на ранніх етапах розвитку мови дітей [5].

Комбінований диктант – вид слухового диктанту, має ознаками попереджувального, пояснювального і контрольного диктантів: спочатку проводиться попереднє пояснення орфограм, у наступних прикладах орфограми пояснюються одночасно з написанням, потім кілька речень записуються без пояснень, за методикою контрольного диктанту. К. д. проводиться переважно на уроках узагальнення, а також в роботі з відстаючими учнями [4].

Морфемний аналіз – виділення морфем у словах. Морфема –

мінімальна значуща частина слова: корінь, префікс, суфікс, постфікс, закінчення. Оскільки морфеми служать засобом утворення нових слів, М. а. можна порівняти зі словотвірним аналізом; оскільки з їх допомогою утворюються форми слів. М. а. може бути визначений як граматико-орфографічна вправа аналітичного типу, служить засобом внутрішньо-предметних зв'язків, оскільки пов'язує у роботі учнів різні рівні мови: фонологічній, морфологічній, словотвір, лексичній. М. а. проводиться у всіх класах, ускладнюється по мірі вивчення нових тем за складом слова і словотвору. Найбільшу трудність в учнів викликають елементи фонетичного аналізу, особливо в тих випадках, коли є чергування звуків [4].

Коментоване письмо – вид орфографічної вправи, різновид орфографічного розбору. Полягає в тому, щоб учень у процесі написання коротко коментував всі орфограми: вказував їх типи, називав правило перевірки, коротко називав кроки алгоритму орфографічної дії, наводив перевірені слова, робив висновок. При систематичному застосуванні К. п. в учнів виробляється орфографічна пильність, добре відпрацьовуються алгоритми орфографічних дій. Коментування може бути усним чи письмовим, повним або вибіркоким, розгорнутим або частковим. Важливо, щоб у коментуванні брали участь постійно всі учні класу, в іншому випадку К. п. не забезпечить достатньої самостійності учнів у роботі [5].

Конструктивні вправи – це самостійні вправи дітей з різним матеріалом, які діти виконують після пояснення та аналогічні тим, які вони виконували під керівництвом вчителя. До К. в. відноситься робота з деформованим текстом, відмінювання, складання гнізд споріднених слів тощо [3].

Морфологічні вправи: виявлення морфем у складі слова, морфемний аналіз слова; морфологічний розбір слів, словоформ; визначення частини мови, роду, числа, відмінка, відмінювання – для слів, що відмінюються, часу, особи тощо. Визначення морфологічної основи перевірки орфограм. Зв'язок морфологічних вправ з синтаксичними: виявлення зв'язків між словами в словосполученні, реченні і морфологічних засобів, що визначають ці зв'язки; встановлення морфологічних засобів у вираженні значень слова, його форм, словосполучень, речень. Це – аналітичні М. в. Синтетичні М. в.: утворення морфологічних форм слів, їх зміна за числами, відмінками, родами, часом, способами, особами тощо; побудова таблиць відмінювання; утворення всіх можливих форм тієї чи іншої частини мови; вживання слів, тих чи інших частин мови, а також словоформ у словосполученнях, у реченнях і в тексті – в тому числі і у вільному самостійному мовленні, у творі. Знаходження помилок (недоліків) в утворенні чи у вживанні морфологічної форми, у використанні її в тексті; виправлення виявленої помилки [4].

Пояснювальний диктант – вид слухового диктанту, проводиться при закріпленні теми, полягає в запису тексту під диктовку з наступним

поясненням орфограм. Має варіанти – за часом пояснення та за його повнотою, а також за характером продиктованого тексту: окремі слова, речення, зв'язний текст. П. д. використовується на кожному уроці, є одним з найуживаніших граматики-орфографічних вправ [4].

Висновки і перспективи. Отже, для ефективного засвоєння означених методичних термінів майбутнім фахівцям необхідно насамперед засвоїти їх змістовий аспект. Цьому сприятимуть такі прийоми: укладання словника-мінімуму методичних термінів, добір термінів до запропонованих визначень, усне тлумачення фахових термінів, добір дидактичного матеріалу фахового спрямування. Подальша розробка означеної проблеми передбачає створення словника методичних термінів для студентів та вчителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К, 1997. – 376 с.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 233 с.
4. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка. [Учеб. пособие для студентов] / М. Р. Львов. – М. : Просвещение. 1988. – 240 с.
5. Методика навчання української мови в початковій школі : [Навчально-методичний посібник] / За ред. М .С. Вашуленка. К, 2011. – 293 с.